

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

RIJEČ UREDNIŠTVA / 3

ŠTO MOŽE PROZA

Darko Macan: *Posljednja priča* / 4

Petar Babić: *Oživiljenica* / 17

Josip Grubišić: *Gledanje* / 21

Boris Kvaternik: *Leptirica* / 24

PJESNIK NA BALKONU

Ivan Klarić: *Pjesme* / 34

Borben Vladović: *Zidane samoće* / 44

Branimira Palić: *Heteronimi primozga* / 56

Jadranka Skrobar: *Pjesme* / 66

Zrinko Šimunić: *Socijalne pjesme* / 72

TEMA BROJA: DIJALETIKA DOSADE I KREATIVNOSTI

Mala riječ unaprijed uredništva / 78

Luka Tripalo: *Dangube, diletanti, dokonjaci: Poetički grafikon i poetski leksikon kreativne dosade* / 79

Dalibor Stojisavljević: *U obranu dokolice – temelja kulture i potrebe ljudskoga duha* / 94

PREDSTAVLJAMO: STANKO KRNIĆ, dobitnik Nagrade 'Tin Ujević'
Najveće zahvale događaju se u anonimnosti, razgovarala Lada Žigo Španić / 101
Ivana Dizdar: *Puno više od soli* – o zbirci *Krljušti*, Naklada Bošković,
Split, 2023. / 110

MEDITERAN

Denis Leskovar: *Otočko stanje svijesti* / 113

JUŽNOSLAVENSKE KNJIŽEVNE VEZE

Ono što pluta kroz jezik, priredio Davor Šalat / 123

NEOČEKIVANI AUTOR

Zlatko Keser: *Tramvaj broj 6* / 139

KRITIKA

Ivica Matičević: Tea Tulić, *Strvinari staroga svijeta*, OceanMore, Zagreb, 2023. / 161

Tin Lemac: Ivan Kapec, *Život u modrozelenoj aleji*, Biblioteka HDP, Zagreb, 2024. / 164

Igor Žic: Denis Peričić, *San o Križaniću*, Hena.com, Zagreb, 2022. / 165

Marina Kljajo-Radić: Radica Leko, *Čežnjo neznana*, HKD Napredak, Posušje, 2024. / 168

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK lipanj – srpanj 2024.* / 171

RIJEČ UREDNIŠTVA

Dragi čitatelji,

u ovu je jesen *Republika* ušla s novim uredništvom. Književnost će i dalje biti okosnica sadržaja. Iako je literatura potisnuta iz društvenog i privatnog života zbog agresivnosti i atraktivnosti digitalnih medija, njezina uloga prenositeljice iskustva, stvaranja imaginarnih svjetova i produbljivanja misli nije time umanjena, a možda je čak i važnija nego ikad. Na naš poziv za suradnju proteklih je mjeseci stigao veoma veliki broj radova, od kojih vam sada predstavljamo prvi izbor proze i poezije, a ima još mnogo dobrog štiva za iduće brojeve. Na tom je tragu i razgovor s dobitnikom nagrade *Tin Ujević*, Stankom Krnjićem, kao i predstavljanje njegove nagrađene pjesničke zbirke.

Osim književnosti u užem smislu, uredništvo će predstavljati i aktualno stanje drugih umjetnosti, a ovdje donosimo prikaz novih gibanja u glazbenom *ča valu*. Smatramo također da je časopis poput *Republike* idealan za međupodručne, filozofske i estetičke rasprave, zbog čega ovdje nudimo tematsko promišljanje o dijalektici dosade, dokolice i kreativnosti. Za pisca – umjetnika i mislioca općenito – dosada i dokolica, neka vrsta dobrodošlice praznini, vrlo su važne, što uvelike potvrđuje i fenomen književnih rezidencija.

U svakom će se broju donositi i prijevodna književnost, a u ovom je izbor pao na dvoje vrhunskih makedonskih pjesnika. K tome imamo i autora iznenađenja – uglednog akademskog slikara Zlatka Kesera koji se prvi put svijetu predstavlja i kao pisac profinjene proze. Kao i dosad u *Republici*, svezak zaključuju stalne rubrike posvećene kritici i kronici događaja u DHK. Dok se jesen zahuktava, želimo vam obilje dokolice za čitanje *Republike* te se nadamo da će vas redci koji slijede obogatiti.

ŠTO MOŽE PROZA

Darko Macan

Posljednja priča

Više nije toliko čitao knjige, ali volio je biti okružen njima. Prizor police pune knjiga, po mogućnosti posloženih nekim smislom, i dalje je bio nešto najljepše što je u životu vidio i doživio. Sviđalo mu se kako su upijale zvuk, kako se u njima još uvijek nalazilo sve što je nekad znao i sve što bi tek mogao, ako poželi, znati. Sviđalo mu se kako nisu uzmicale kad bi pružio ruku.

Pružio je ruku. Nasumce je dotaknuo neki hrbat. Koliko nasumce je, doduše, bilo upitno jer se nikad nije prigibao i nikad nije propinjao na prste kad bi poželio dotaknuti knjige. Tako je uvijek doticao sveske koji su mu se nalazili u razini očiju. U tom redu nalazili su se reprezentativni naslovi, neki otvoreni davno, neki nikad, neki skupi, neki samo lijepi, oni što ih je dodirnuo bezbroj ruku i oni koji su poznavali samo njegove prste. Pustio je da mu srednjak klizne s jednog hrpta na idući, sporo, izazovno. Upitao se uzbude li se knjige kad ih dotakne, upitaju li se koje su mu namjere, hoće li ih taj put izvući, pomirisati, grubo im otvoriti stranice. Hoće li ih čitati?

„To su moji prijatelji“, rekao je jednom prilikom bratu, dotičući hrpte na isti ovakav način. Ne sjeća se je li mu brat išta odgovorio. Misli da nije, brat je rijetko znao što da mu odgovori, a sad se već godinama nisu vidjeli. Što bi on sam sebi odgovorio, zapitao se, što bi pomislio da je svoju rečenicu čuo iz usta nekoga drugoga? Bi li se složio sam sa sobom ili bi nešto prigovorio? Više je volio prigovarati, činilo mu se da prigovor otvara više mogućnosti za konverzaciju od pukoga slaganje, ako je, dakako, istoga časa ne presiječe. Žalostilo ga je gledati ljude koji su spremni isključivo

na uvijek iste razgovore i nije pritom mislio samo na to kako se, recimo, prodavačica kruha zbuni upita li je išta što s kruhom nema veze. U njegovu iskustvu golema je većina ljudi bila poput prodavačice kruha, voljna razgovarati samo o svojim hljepčičima.

No, što bi si prigovorio, kad bi si prigovoriti morao? Vjerojatno bi napao definiciju prijateljstva, jer svaku diskusiju je najsigurnije otvoriti napadom na postulate. Može li se prijateljevati s predmetima, upitao bi, recimo, naglasio potrebu uzajamnosti u prijateljstvu ili barem uzajamne koristi, davanja i primanja. Prijatelj ne može biti onaj koji stoji na polici dok ti ne zatreba, poentirao bi. A može li biti onaj što sjedi kod kuće dok ga ne nazoveš, već se branio, dajući inicijativi prvenstvo nad uzajamnošću. Ne postoji li u svakom prijateljstvu, svakom međuljudskom odnosu, kad smo kod toga, suštinska neravnoteža između nekoga kome odnos treba više i nekoga kome treba manje? U odnosu prema knjigama on je svakako bio taj koji ih je trebao više. U odnosu prema ljudima bilo mu je posve dobro stajati na polici i čekati da netko posegne za njim.

Prsti su mu milovali knjige kao da prelaze po dirkama golemih, nijemih orgulja. Pogled mu je zastao na ruci. Bila je svijetla, glatka, ruka nekoga tko, moglo bi se reći, nije radio ni dana u životu. Ne bi to bila istina, ali moglo bi se reći.

Raširio je prste, polako ih stisnuo u šaku gledajući kako se nad dlanom skupljaju poput umirućeg jastoga, a onda ih opet raširio. Jednom mu je neka žena, lijepa žena, rekla da ima lijepe, duge prste. Mislio je da govori o njegovim prstima zato što želi govoriti o njemu, mislio je da joj se sviđa. Pokazalo se da nije tako. Pogrešno ju je pročitao. Žene je bilo mnogo teže čitati od knjiga. Knjige ti nikad ne osporavaju način na koji si ih pročitao.

Uzdahnuo je. Vratio je ruku polici, ali prsti mu se učine kratki i ružni. Uzeo je najbližu knjigu s police, neku povijenu u zeleno platno, samo da bi njome sakrio svoje ružne prste.

U knjizi je riječ bila o budućnosti. Knjiga je bila stara i godina koju je opisivala nalazila se u prošlosti još kad je knjigu, kao dječak, prvi put čitao. Ništa mu to nije smetalo, sjećao se, ili je samo mislio da se sjeća. Djeci su godine apstrakcija, nešto što mora proteći do idućeg rođendana i idućeg poklona. Dok smo dijete, živimo u vječnome prezentu i ne odrastamo dok ne prihvatimo igru vremena. Nakon što je zaigramo, starimo. Vrijeme počnemo dijeliti na ono potrošeno i ono koje tek imamo potrošiti. Umiremo otrovani vremenom.

Potrazio je bilješku o piscu knjige povijene u zeleno platno, ali je nije našao. Osmjehnuo se. Sviđala mu se ideja knjige o čijem autoru čitatelj ne zna ništa, o čitatelju koji možda nije svjestan zašto se pored naslova nalazi kakvo ime. Autor kao apstrakcija ravnopravna nakladniku. Knjiga koja se čita zbog sadržaja nasuprot knjizi koja je napisana ne bi li netko pročitao bilješku o piscu.

Nešto je svejedno poželio provjeriti. Čučnuo je i s najdonje police izvukao težak svezak od korica do korica ispunjen isključivo bilješkama o piscima. Podigao ga je i odnio do radnoga stola. Ima li radni stol netko tko nije radio ni dana u životu? No, ne radi li on baš toga časa? U čemu se potraga za podatkom razlikuje od potrage za, recimo, rudačom? Da li samo u tome što se nakon potrage za rudačom na rukama vidi da si nešto radio? Radi li samo onaj tko može dokazati da je radio i je li, onda, dokaz rada bitniji od rada samoga? O takvim pitanjima prodavačica kruha nije željela razgovarati. O takvim pitanjima na koncu je uvijek razgovarao isključivo sam sa sobom.

Položio je svezak na stol. Znao je da ga ima, znao je na kojoj se polici nalazi, ali se nije sjećao je li ga ikad prije otvorio. Promotrio je netaknutu knjigu sa zanimanjem. Naslovnica je bila boje kave s previše mlijeka, podsjećala ga je na put žene koja mu je rekla da ima lijepu ruku. U grlu je osjetio gorčinu kave. Koja je svrha toga što nas stvari podsjećaju na ono što nisu, upitao se. Zašto se u svemu kriju emocije? Čemu mašta, koja je evolucijska prednost evociranja? Ljutito je otvorio knjigu, da joj više ne gleda naslovnice.

Pronašao je bilješku o piscu knjige povijene u zeleno platno. Znao je da ju je puno brže mogao naći na svome telefonu, ali telefon mu nije bio prijatelj. Podsjećao ga je kad treba uzeti koji lijek, ali inače je iz dana u dan mučao.

Iznenadilo ga je što je pisac knjige povijene u zeleno platno još bio živ u vrijeme kad je on, kao dječak, knjigu prvi put čitao. Tad je bio uvjeren, ili je možda sad uvjeren da je tad bio uvjeren, kako su pisci u pravilu mrtvi, kako su knjige pisali jer su znali da će umrijeti. Onako kako se u pločniku kod pekare još nalazi otisak dlana njegova školskoga druga kojeg je prije mnogo godina, a nedugo nakon što je utisnuo dlan u svjež cement, nasmrtno pregazio neki automobil. Upitao se bi li njegov drug napisao knjigu da je znao što ga čeka, ali djeca ne pišu knjige. Da bi pisao knjige, moraš žaliti za prošlošću i strahovati od budućnosti.

Kako bilo, iznenadilo ga je što je pisac knjige u zelenom platnu živio, djelomice, u isto vrijeme kao i on. Iznenadenje nije bilo posve neugodno, ali nije bilo ni ugodno. Uhvatio se kako zamišlja pisca, za kojeg nije znao kako izgleda jer nisu sve bilješke u svesku s naslovnicom boje kave imale pravo na portret, kako stoji nad ramenom njega, dječaka, i motri ga dok čita. Upitao se što bi bilo da se tad osvrnuo? Što bi bilo da je ugledao pisca kako ga gleda? Osjećao je, u svakom slučaju, da se pisac, kad bi mogao stajati nad ramenom svoga čitatelja, toga ne bi libio. Ma koliko volio knjige, drugim riječima, o piscima nije imao dobro mišljenje. Njih je držao u istoj ladici s roditeljima žena koje bi mu se svidjele: znao je da moraju postojati, ali bi više volio da ih nema. Pridruženi članovi dodatno kvare svaki odnos.

Pisac knjige u zelenom platnu neko je vrijeme živio, dakle, kad i on. Budućnost koju je pisac sanjao nikad se nije dogodila, ali je u zelenoj knjizi postojala. I dalje je bila budućnost, iako posve stvar prošlosti. Kako je to neobično!, razveselio se. Možda je zato volio knjige? Umjele su ga razveseliti čak i one koje je, i to više puta, čitao. Iznenadile bi ga ugodno, za razliku od ljudi.

Težak svezak s bilješkama o piscima vratio je na najdonju policu, pazeći da što manje dodiruje kavenu naslovnicu. Ne bi volio doznati da joj je odbojan. Budućnost zelene knjige vratio je na njezino mjesto, među neke budućnosti koje se jednako tako nisu dogodile ili se tek neće dogoditi. A što je s budućnošću koje će se dogoditi?, upitao se. Nije mislio na predviđanja ni proroštva. Mislio je na knjigu u kojoj bi budućnost bila opisana s jednakom sigurnošću s kojom pišemo o prošlosti. Takva knjiga, očito, nije mogla postojati, ali ništa mu nije branilo da o njoj misli. To bi bila knjiga koju bih pročitao, pomislio je, knjiga koju bih, nakon dugo vremena, zaista želio pročitati.

Odstupio je od police, podbočio se i promatrao je. Pogled bi mu tu i tamo pao na kakav naslov koji mu je budio ugodna sjećanja, ali se zatim uhvatio kako se ne može sjetiti o čemu se u tim knjigama doista radilo. Snuždio se od mogućnosti da njegov telefon točnije i s više pojedinosti zna sadržaje tih knjiga od njega, pa se zapitao nisu li njegova ugodna sjećanja sad samo sjećanja na ugodu. Trebao bih ponovo pročitati te knjige, prekorio se, ali se zaustavio prije nego si je obećao da će to doista učiniti. Okruživalo ga je takvo mnoštvo knjiga, a izvan njegovih zidina bilo ih je i više. Treba li ponovo čitati ono što nam se jednom svidjelo ili stalno nešto novo? Što bi rekao ženi kavene kože kad bi je nazvao svojim prepametnim

telefonom koji njezin broj zna i nakon toliko godina, a što bi mu ona odgovorila? Zašto uopće čitati?

Malena siva knjiga nalazila se umetnuta između dvije hrđavocrvene, dva stupca desno od knjige u zelenom platnu i red ponad. Namrštio se kad ju je spazio: tko li je ravan sivi hrbat umetnuo između dva obla, crvena? On sigurno nije, a ovamo nije zalazio nitko drugi osim spremačice, jednom u dva tjedna, kojoj je zabranio da s knjiga makar i prašinu briše.

Propeo se na prste kako bi bolje pogledao malenu sivu knjigu. Na njoj se nalazio posve jednak sloj prašine kao na susjednim, hrđavim svescima. To je, valjda, značilo da je knjiga umetnuta prije zadnjeg čišćenja, kad god ono bilo. Kako je onda ranije nije primijetio? Stršala je bojom i formatom, drsko upadala u oči. Nije mogao zamisliti da je mjesecima ili godinama prolazio pored nje i previđao takav bezobrazluk. Misterij, pomisli. Pravi misterij.

Nasmije se u praznoj sobi. Premjestit će uljeza među naslove o neriješenim misterijima, to će učiniti. Ondje pripada. Nered će nestati jednim potezom.

Knjižuljak je jedva izvukao. Hrđavocrveni svesci su ga držali kao da ga je netko ondje uglavio kad je policica već bila dupkom puna. Još jedan dokaz da to nije bio on, mislio je pokušavajući ugarati prst u tjesnac, a ne oštetiti nijednu knjigu. Na koncu je izvukao pola police, odlijepio sivca iz hrđavog sendviča te ga odložio povrh naslonjača. Preostale tomove vratio je na policu i poravnao ih, prije nego je pozornost vratio sivomu sveščiću. Otpuhnuo je prašinu s vrha i zaškiljio prema naslovnici.

Kratka povijest trećeg tisućljeća, pisalo je ondje, slovima samo malo manje sivim od podloge. Potražio je ime autora, ali ga nije našao.

Promatrao je naslovnicu dok se s one strane prozora mračilo. Nije se mogao sjetiti kad je tu knjigu kupio ni je li ju ikad vidio. Poklon? Možda. Konačno, ljudi su mu nekoć znali poklanjati knjige, obično ljudi od kojih nije želio poklone i knjige koje nije želio na poklon.

Okrenuo je poledinu i pogledao je. U sobi je već bilo dosta mračno, ali i u polumraku se vidjelo da se nema što vidjeti. Poledina je bila potpuno prazna, jednolično siva. Pogledao je hrbat, ni pola centimetra širok, ali ni ondje nije bilo ničega osim palac dugog nabora u papiru. Žurni uvez, jeftino izdanje, pomislio je, posve sigurno poklon. Ali takve je poklone obično držao u garaži, zajedno s automobilom koji nije koristio. Kako se knjižuljak našao među vrijednim naslovima, još uvijek nije umio odgonetnuti.

Sigurno ga je autor potpisao, pomisli zatim, neželjene knjige su obično potpisane. Otvorio je sveščić nabusito, bez ikakve namjere da ga čita, ali već se toliko smrklo da je shvatio kako će morati upaliti svjetlo. Pošao je do svjetiljke osvojljene uz naslonjač i upalio je, a kad se već ondje zatekao, onda je i sjeo u naslonjač te prekrizio noge prije nego će o koljena osloniti sveščić i otvoriti ga po drugi put.

Na prvom listu nije bilo ni imena autora niti posvete. Našao je, međutim, mjesto i godinu izdanja: Rim, MMMCXII.

Nasmiješio se. „Zabavno“, rekao je naglas. Zabavila ga je godina koja je tvrdila kako je *Kratka povijest trećeg tisućljeća* tiskana početkom četvrtog. Zabavilo ga je i što je kao mjesto izdanja odabran Rim – Vječni Grad, gdje ćeš sigurnije od toga? Nije zamjerio što je knjižica bila na hrvatskom jer tiskalo se i dosad sve i svuda, a tko zna dokle će za tisuću godina Hrvatska dosezati ili gdje će posljednji Hrvati boraviti. Malo je zamjerio lošu opremu, ali sve u svemu ga se knjižuljak dojmio kao dobra dosjetka. Možda ga je zato zadržao? Kupio pa zaboravio? Odobrovoljen, otvorio je sveščić negdje po sredini pa neko vrijeme primicao i izmicao ruku dok mu se tekst nije našao u fokusu.

Tekst je bio ono što je naslov tvrdio da jest: povijest, suha. Imena, godine, lokacije, uzročno-posljedične veze. Ulomak za koji mu je oko zapelo trudilo se u glavnim crtama predočiti povijest dvadeset i petog stoljeća, no njega se najviše dojmilo što neznani autor ni u jednom trenutku nije činilo ustupke njemu, čitatelja iz dvadeset i prvog. Kad bi pisac osjetio potrebu što god protumačiti, to jest, njegove bi usporedbe i primjeri bili iz perspektive hipotetskog trideset i drugog stoljeća, čineći time tekst još neproničnijim. Tko god je ovo napisao, kimao je odobravajući, obavio je to autističnom predanošću. Očekivao je da će na stranicama sive knjige svaki čas iskrsnuti slabo prikrivena satira današnjice ili kakva utopijska maštarija, a dobio je štivo koje se svakom riječju trudilo odbiti svoga čitatelja. Knjiga ni za koga, pomisli. Umjetničko djelo!

No, je li baš ni za koga?, ispravi se ubrzo. Nije li baš takvu knjigu maločas poželio pročitati? Nije li to bila savršena knjiga za jednog jedinog čitatelja, njega? Odložio je knjigu u krilo i zagledao se u krug svjetla na stropu. Savršena knjiga, pomislio je s osmijehom. Savršeno nerazumljiva i time u svakom pogledu savršena. Primijetio je da je *Kratku povijest* prestao zvati knjižuljkom ili sveščićem, pa se osmjehnuo još jače. Knjiga samo za njega, kad bi to bila istina! Znao je da nije istina, da je protiv prirode knjige da

se obraća jednom jedinom čitatelju, ali što ako u budućnosti nije tako, što ako se ondje knjiga piše kao što su se portreti slikali, po narudžbi, da stoje u nekom salonu gdje će ih vidjeti zamalo nitko?

Zaustavio je tu misao kad je primijetio da je o fiktivnom trideset i drugom stoljeću autora ove knjige počeo razmišljati kao stvarnom. Nasmijao se kratko, udivljeno. Kakva fantastična knjiga, pomislio je, navela me da kao o stvarnom razmišljam o nečemu što joj čak nije ni tema! Jer doista, par časaka provedenih nad sivim sveskom dodali su jedanaest stoljeća njegovom poimanju povijesti. Suspregnuo je bio nevjericu i sad mu je teško bilo odreći se novostečene vjere. Želio je ponovo pročitati stranice o dvadeset i petom stoljeću s onom gladi s kojom je nekoć čitao o petnaestom. Sam se sebi nije usudio priznati koliko mu je nedostajala takva glad.

Odložio je *Kratku povijest* na stolic pored naslonjača, ustao i na radnom stolu potražio naočale. Prije nego ih je stavio na nos, pogledao je otok toploga svjetla u kojem su naslonjač, stolic i knjiga na njemu činili savršeno trojstvo. Upozorio se da se ne zanosi. To je samo knjižuljak, rekao si je, knjižuljak koji se tko zna kako stvorio u tvojoj biblioteci, nitko ga nije napisao naročito za tebe, nitko ga nije kakvim nemogućim načinom poslao niz vrijeme. Dogodilo se što se katkad dogodi, da prava knjiga zatekne pravoga čitatelja u pravome trenutku, samo to i ništa više. Ne učitavaj ništa, prekorio se, samo ćeš se jače razočarati. Pokorno je prihvatio vlastiti prijekor, ali nestrpljiv pokret kojim je žičani okvir naočala zataknuo iza ušiju i brzi koraci kojima je u papučama prešao put do fotelje nisu bili nimalo pokorni. Uzeo je *Kratku povijest* i otvorio poglavlje o dvadeset i petom stoljeću.

Koliko nepoznato umije biti strašno, toliko poznato zna biti drago. Svaka ulica kojom prolazimo drugi put već je napola naša, svako neobično ime s kojim se po drugi put susretao na stranicama sive knjige već je bilo znanac, zanimljiviji znanac od prodavačice kruha. Obrisi sutrašnjice su čvrsnuli.

Kako se čini, središnji politički događaj dvadeset i petog stoljeća bio je povratak lagoške dinastije u Afriku. Tko su, mimo očitoga, Lagošani bili?, upitao se. Tko će, točnije rečeno, biti? To je mogao nagađati. Gdje su do povratka bili?, upitao se zatim. Vjerojatno bi doznao kad bi *Kratku povijest* sustavno pročitao od početka, ali nagađanje ga je više zabavljalo. U jednoj rečenici spominjao se put na sjever te mu se jedino logičnim činilo da su neko neodređeno vrijeme – vjerojatno dugačko jer tekst spominje

kontroverzu oko kože nasljednika, znatno svjetlije od one njihovih predaka – boravili na jugu, pa zašto ne na krajnjem jugu, na Antarktici? Zbog političkih razloga ili klimatskih promjena? Svašta je moglo biti. Budućnost ga je dražila, pozivala da s nepoznatim dvorom žurno pakira neslućena bogatstva i seli na jug, zbog straha ili opreza. Isprva se zamislio dvorskim savjetnikom, vezirom možda, svakako onim koji je predvidio katastrofu i pronašao rješenje, dobro mjesto na koje se cijeli dvor može skloniti, samo valja požuriti, zauzeti pozicije prije nego ostatak svijeta pohrli u istom smjeru. Uhvatio se kako se zamišlja otprilike kao u holivudskim prikazima drevnoga Egipta, obrijane glave i brade upletene u male pletenice, odjevena u tirkiznu halju protkanu zlatom, kako izdaje naloge tisućama bijelih robova. Zatim mu se uzbudljivijim učini biti robom, pa izgubi bradu i strgne halju, prigne se pod teretom bale muslina te bosim stopalima krene na put od delte Nigera do Rta dobre nade, gdje su čekale teške, naoružane lađe, njega potpalublje, a kavenu vladarsku rasu vidikovci.

Srednjak mu je počivao na riječi lagoški i on je osjećao njezinu toplinu, sreću prinude i znoj života. Nije zadrijemao, ali je sklopio oči dok je zamišljao one koji će umrijeti tijekom putovanja, pa tek one koji se neće moći priviknuti na život među ledom, dok leda na Antarktici još bude. On će, međutim, sve nekako preživjeti i dočekati trenutak slavnog povratka pod žarko, jedva podnošljivo sunce. Kad je načas otvorio oči, od stajace svjetiljke mu se učini da je sunce, pa podigne ruku da se zaštiti od njegova sjaja. Shvati, zatim, kako je još uvijek u naslonjaču i nasmije se samome sebi. Čemu mašta, doista?

Prisilio se pomaknuti na sljedeći odjeljak, onaj koji je govorio o religiji. Uz poznate vjere, dvadeset peto stoljeće donijelo je, čitao je, obnovu kulta Sunca kao i pojavu sljedbe Obraza Božjeg. Zamislio se. Autor *Kratke povijesti* nije osjećao potrebu podrobnije protumačiti ijedno od tih vjerovanja, što je valjda značilo da su čitateljima trideset i drugog stoljeća bila poznata ili makar samorazumljiva. Kult Sunca bio je ionako jednoznačan i uklapao mu se u pretpostavku o klimatskim promjenama koje su Lagošane otjerale u hladnije krajeve, no Obraz Božji mu je bio nepoznanica. Je li Obraz Božji bio netko ili nešto? Ubrzo je ustanovio da ga razmišljanje o tome ne golica ni približno koliko maštanje o kraljeznici povijenoj pod mekim teretom i ozeblinama na žilavim stopalima.

Kulturi je bio dan najmanji odlomak, tek nekoliko redaka posvećenih pokretu Posljednje priče. Umjetnici dvadeset petog stoljeća, iz čega je mož-

da trebalo iščitati još jedan znak apokaliptičnih vremena, željeli su staviti točku na budućnost. Sve priče su bile ispričane, vikali su, i jedino što je preostalo bilo je ispričati konačnu priču. Nisu se, međutim, mogli složiti oko toga kakva bi ta priča trebala biti, neka od već ispričanih ili neka koja bi sadržavala sve ispričane priče, neka posve nova ili čak šutnja, tako da je dvadeset i peto stoljeće eksplodiralo pripovijedanjem, pokušavajući naći priču nakon koje više neće trebati riječi.

Osmjehnuo se neizrecivosti taštine. Bude li postojala posljednja riječ, ona će, poput prve, biti anonimna, pasti na gluhe uši. No, bilo je tako prirodno da pisci koji, po prirodi stvari, nisu mogli biti prvi, žele barem biti posljednji. Ne bi li „pisac posljednje priče“ lijepo zvučalo u bilješci o piscu, koju nitko ne bi sročio jer bi nakon posljednje priče pisanje izgubilo smisao?

Pogled mu klizne na bilješku ispod poglavlja o dvadeset i petom stoljeću. Ondje su se, prognani iz glavnoga teksta a kao ustupak ciljnoj publici, nabrajali todobni značajni Hrvati. Među pet-šest prezimena oko mu zape za jedno. Za jedno se slovo, glasovnom promjenom lako objašnjivo, razlikovalo od prezimena, relativno rijetkog prezimena, prodavačice u pekari.

Vidi ti to!, pomislio je. Pekaričin potomak će za četiristo godina biti znamenit Hrvat! Tko bi to rekao! Što bi ona, štoviše, rekla kad bi joj on sutradan ujutro pokazao knjižicu i objasnio kako je, eto, i za više od tisuću godina za njom u povijesti ostao trag? Bi li pomislila da joj se udvara ili, vjerojatnije, da je lud? Bi li ga pogledala onako umorno i ropski kako uvijek gleda, i pogledom rekla tek sam deset hljepčića od jutros prodala, gospodine, a ne smijem kući dok ih tisuću ne prodam pa se, ako ništa više ne želite, pomaknite, molim vas kako bih gospodinu iza vas prodala jedanaesti hljepčić današnji. Vjerojatno bi baš tako nekako bilo, na takav zid je nailazio svaki put kad bi zaboravio da sa svoje police ne možemo sami sići. Smiješno, ali osjećao je da se puno bolje razumije s autorom *Kratke povijesti*, zadugo još nerođenim i odavno mrtvim, nego i s kim koga bi mogao sresti izađe li na ulicu.

Pekaričino prezime navelo ga je da knjižicu prelista od kraja ka početku, čitajući bilješke o znamenitim Hrvatima. Kako se bližio početku, tako mu je uzbuđenje raslo zajedno s izgledom da naiđe na neko poznato ime. Kad bi sebi priznao čemu se nada, onda bi to bilo da će naći neki trag žene kavene kože, spomen na dan, recimo, kad se udala u Nigeriju i začela dinastiju koja će trajati stoljećima i sa svojim robljem postupati strogo, ali

pravedno. Našao je, međutim, nešto posve drugo. U bilješci o dvadeset i trećem stoljeću ugledao je, sitno, ali nedvosmisleno, vlastito ime i prezime.

Soba se oko njega zavrtjela poput ruleta u kojem je on bio kuglica, metalna i glupa, što bezbroj puta glavom tuče o prečkice ne bi li sreću donijela nekome drugome. Pomislio je da je doživio moždani ili kakav drugi udar pa se stisnuo u naslonjač da ga smrt ne primijeti, ako naiđe. Disao je plitko, sa stankama, ali kako je nakon minute i dalje disao, malo se smirio. Preživio je on, konačno, svašta, čak i dugotrajno ropstvo na Antarktici, pa će preživjeti i ovaj šok.

Šok je bio stvaran, žestok, neupitan. Pročitao je bilješku još pet, šest, deset puta i svaki put se lecnuo kad bi na istom mjestu pronašao poznatu nakupinu slova. Riječ nije bila o njemu, to mu je čitanjima postajalo jasnije, već o znanstveniku čiji je rad doprinio nečemu što je pak doprinijelo nečemu drugome, a to nečemu zbilja važnome i njemu gotovo nerazumljivom, ali ime je bilo posve isto. Kako je to moguće? Je li moguć slučaj? Događaju li se takve slučajnosti? Kakva je ovo podvala? Tko bi njemu, i zašto, išao podvaliti?

Pogledao je knjižicu kao da je prvi put vidi. Znojio se kao pod žarkim suncem Lagosa i jedinim mu se logičnim objašnjenjem činilo da ju je sam napisao. Napisao, otisnuo u jednom primjerku, umetnuo među hrđave sveske, pa zaboravio da je to učinio. To bi sve protumačilo, to što mu se knjiga čini savršenom, što se čini knjigom za jednoga čitatelja, to što se u njoj našao. Sve bi to protumačilo, osim jednoga: zašto bi, obraza mu Božjeg, to učinio? Zašto bi se htio ovako rastrojiti? Zašto se toliko mrzio?

Trebalo mu je zraka pa je ustao i pošao do prozora. Raskrilivši unutarnja stakla, na dasci je ugledao dobar broj mrtvih muha. Spremačica je zabranu da čisti knjige očito shvatila kao dozvolu da ne čisti knjižnicu, morat će joj prigovoriti kad idući put dođe. Otvorio je vanjska krila, pomoću dva lista papira prikupio mrtve muhe i istresao ih kroz prozor. Zagledao se u posljednju blijedu mrlju svjetla iznad grada. Ako je napisao, zašto je zaboravio?, upitao se. Toliko toga pamti, neizbrisivo poput otiska dlana u nekoć svježem cementu, a zaboravio je da je napisao knjigu? Stresao je glavom, presavinuo dva lista papira kojima je izbacio muhe, kako ih ne bi upotrijebio ni za što drugo. Nad gradom više nije bilo svjetla. U sobi je jedva bilo išta više zraka.

Bi li se pojava njegova imena u dvadeset i trećem stoljeću ikako drukčije mogla protumačiti? Dakako da bi, k tomu mnogo jednostavnije. Nije li u

obiteljima običaj djecu nazivati po živome kumu ili pokojnom djedu? Nije li, onda, moguće da se i njegovo ime, neupotrijebljeno, spustilo niz vrijeme sve dok nije došlo do nekoga koga će povijest, makar u bilješci, pamtiti? Ne, nije moguće, prekorio se, nije moguće jer djece nemaš, a nećeš ih, tako star, ni imati. Tko bi po tebi ikoga nazvao? Zašto?

Snuždio se. Nitko ga nije umio povrijediti kao što je to sam sebi činio. Zgurio se jer mu je bilo hladno premda je bilo sparno. Naslonjaču se vratio oronuliji nego što je iz njega ustao.

Siva knjižica još je ležala na stoliću. Poželio joj je učiniti nešto nasilno, ali nikad se nije mogao natjerati biti grub prema knjigama. Ipak su mu bile prijatelji. Prijatelji koji ga neće dugo pamtiti, tek dok netko s njih ne obriše prah njega nestaloga, ali jedini prijatelji koje je imao. Umjesto nasilnoga čina on s dva prsta zaokrene knjigu tako da je ležala savršeno poravnana s rubovima stolića, palac od gornjega i palac od desnoga ruba. Skine naočale i položi ih na nju. *Kratku povijest trećeg tisućljeća* više neće čitati.

Ugasi svjetiljku. Učini mu se, ne po prvi put, da pritiskom na prekidač svjetlo ne nestaje posvuda odjednom, već da pohrli žarulji, da ga ona upije do iduće potrebe. Učini mu se, također, da iduće potrebe neće biti, da bi mogao zauvijek sjediti u tami, zauvijek sjediti u naslonjaču, postati naslonjač ako treba, leđima okrenut prozoru, prezirući sunce i kult svake druge svjetlosti.

Na radnome stolu telefon bljesne i ostane upaljen. Znao je da ga podsjeća na lijek koji treba uzeti i znao je da će svjetlo samo od sebe zgasnuti za nekih pola minute, ali toliko ga je ljutilo što mu se telefon drznuo prekinuti tamu da je ustao, pošao do radnoga stola i pokušao napravu nekako podvrgnuti svojoj volji. Nije mu uspjelo. Što je više prčkao po njemu, telefon je radosnije svijetlio, tako da je zaslon, na koncu, prekrpio dlanom. Gledao je svjetlost kako mu se zaigrano provlači kroz prste, pa priznao poraz i maknuo dlan. Otvorio je imenik te našao da telefon zaista pamti i brojeve koje je on zaboravio. Pustio je da mu palac neko vrijeme lebdi nad jednim brojem, a onda ga je, prije nego se zaslon sam od sebe zatvorio, potezom udesno nazvao.

Telefon je zvonio tri puta, a onda se javio muški glas.

„Da?“ rekao je.

Ne pamte svi telefoni sve brojeve, pomislio je, a onda je pročistio grlo i rekao: „Ja sam.“

Tišina je potrajala nekoliko neravnomjernih otkucaja srca, dok njegov brat nije rekao: „Je li sve u redu?“

„Sve je u redu“, odgovorio je. „Zašto pitaš?“

Brat je tražio pravu riječ. „Kasno je“, rekao je naposljetku.

„Oprosti“, kazao je. „Je li prekasno?“

Stanka. „Ne, nije prekasno. Što si zvao?“

„Sjetio sam se“, rekao je. „Sjetio sam se da se neko vrijeme nismo čuli.“

„Neko vrijeme“, rekao je brat. „Istina je. Neko vrijeme se nismo čuli.“

„Kako si?“ upitao je.

„Dobro sam. Kako si ti?“

„Dobro, hvala. Kako ... supruga?“ Nije joj se mogao sjetiti imena. Prekorio se što se za razgovor nije bolje pripremio, no preostalo mu je snalaziti se.

„I ona je dobro“, rekao je brat. Ništa ga zauzvrat nije upitao.

„Kako je mali?“ nastavio je oprezno. Bio je prilično siguran da mu brat ima sina. Kad bi pred sobom bio pošten, priznao bi da je sin razlog zbog kojeg je nazvao brata.

„Koji?“

Koji? Zar je brat imao više od jednoga sina? Dvojicu, možda trojicu? Zaustavio se. Ne treba se previše nadati, rijetko tko danas ima više od jednoga djeteta, a troje skoro nitko. Dvojica je dobro, dovoljno dobro, dvojica je puno bolje od jednoga. „Obojica?“ odvažio se.

„Stariji je treći srednje, mlađi je sedmi razred.“

Sedmi razred. Koliko se nisu vidjeli? Kad je brat bio kod njega, kad su razgovarali o knjigama kao prijateljima? „Veliki momci“, rekao je.

„Veliki“, rekao je brat.

Zbilja se trebao bolje pripremiti za ovaj razgovor. Odviše se navikao na knjige, a ljudi nisu štivo, ne možeš ih otvoriti na bilo kojoj stranici i početi listati, valja im udvorno pristupiti, obećati da će od čitanja i oni imati koristi. Može se i lagati ako se to čini lijepo, dok je istinu bolje dozirati. Sve je to nekad znao, pa zaboravio.

Brat je također šutio. Upitao se muči li ga brat svojom šutnjom, uživa li u njegovoj nesviklosti i nepripremljenosti na razgovor, gleda li, možda, televiziju dok je na telefonu ili čak gestama i grimasama razgovara sa suprugom koja mu na jednak način savjetuje što da čini. Upitao se što je na programu. Upitao se kako izgleda razgovarati sa ženom s kojom ti ne trebaju riječi?

Brat se nakašljao, uplašio ga da će prekinuti vezu, reći mu kako bi želio gledati film ili utakmicu ili staviti djecu na spavanje. Stavlja li se srednjoš-

kolce još na spavanje? Vjerojatno ne. A sedmoškolce? „Čuj“, rekao je brat, „bi li ih volio vidjeti?“

Jako bi ih volio vidjeti. Jako bi im se volio svidjeti. Jako bi volio da im postane, vremenom, poseban. Da im nedostaje kad umre, da svoju djecu nazovu po njemu, pa da i djeca njihove djece ime davnoga rođaka ponesu do u dvadeset i treće stoljeće. „Pa, bih. Zapravo bih“, rekao je.

Brat je uzdahnuo, ni s posebnom mukom niti s naročitim olakšanjem, onako kako se uzdiše kad je stvar odlučena pa što bude. „U nedjelju imamo neki roštilj“, rekao je. „Dođi ako hoćeš.“

„Hoću, hvala“, protisnuo je, ganut. Jedva se sjetio pristojnosti. „Trebali što donijeti?“

„Kruh“, rekao je brat. Zvučao je kao da se svakog vikenda vide, kao da su roštiljali bezbroj puta. „Donesi neki kruh. Kruha uvijek fali.“

„Hoću“, rekao je. „Znam pekaru koja radi nedjeljom.“

Još možda koja riječ i završili su razgovor. Pola minute poslije zgasnuo je zaslon njegova telefona. Stajao je u mračnoj sobi i kroz prozor gledao točke svjetla koje su se palile po gradu.

Do nedjelje su bila još tri dana. Nedjelja je bila budućnost, mogućnost. Nije dodala jedanaest stoljeća njegovom poimanju povijesti, ali je dodala golema tri dana koja još jutros nisu postojala. U tami je našao policu s knjigama i dotaknuo ih, po prvi put osjetivši razmak između njih i sebe. One su načinjene, a ja činim, pomislio je. Osjećao se kao da piše uvodne retke priče, svoje prve, jedine, posljednje.

Borben Vladović

Zidane samoće

KUĆA PORED PRUGE

Kuća pored pruge
bez fasade, razodjevena
poput striptizete
pored motke
pri kraju programa

Sa stražnje strane vrt
pun lubenica
s prednje prolaze vlakovi
prljavih prozora
punih tužnih očiju

Udarci
nemarno zavarenih tračnica
kao zvonjava
udaljene crkve u centru sela

Putnicima se čini
i ukućanima
da se kuća miče
pa zajedno putuju

do rudnika zlata
iscrpljenoga rudišta

Je li vrijedilo polazišta?

DJEVOJKA I PLANINA

Djevojka ispred
planine

Jednake su veličine
prezire li slikar
perspektivu?

Astigmatizacija njegovih očiju
luta krajolikom

Ni zdravi vid
ne vidi cjelovitost

Žena stoji nepomično
brdo klizi

Upoznao je
silazeći s brijega

Vlakovi zvižde
pozdravljaju vrhove

NAD FOTOGRAFIJOM

Žar i pepeo njene cigarete
pale na rub fotografije
opožarene uspomene

On sjedi uz obalu Sutle
oko njega sve prijateljsko
rijeka, grmovi, vrbici
samo jedno stablo s rukama
prijeti, zveckca, škripi

Bilo bi nježno
da se pepeo rasuo
na njega, za kojeg se
ne zna gdje je

Dokrajčila cigaretu
zapalila odmah drugu
primakla pepeljaru
čestih susreta njihovih očiju

KRUH I SMOKVE

Otac u mornarskoj majici
daleko od mora i plova
propeo se do plodova stabla
u jednoj ruci kruh
u drugoj smokve

Pruge na njegovu tijelu
iscrtale su tračnice
rudarskih vagona

U ustima ostali
kristalići boksita
u miru ih prevladava
mrvicama kruva
i slatkim zrcima

NIGDJE DOMA

Rođen na vrelini
antičkoga kamena
Tek sam sklonio
oči od sunca
zovne me velika voda

Progonila me želja
za ulicama na koje
padaju hrabre kiše
unatoč protugradnih namjera

Kad sam krišom
dograbilo kišobran
od glazbe sopila
otpuhao me
na bijela polja znanja
upadam u dubok snijeg kose

Nigdje doma
šapne mi
mnogodomna nostalgija

ZATVORENA BLAGAJNA

Poslije sportske priredbe
padala je kiša
ljudi su otišli, razišli se

Ispred stadiona
zatvorena blagajna
ostala je sama, napuštena

Prije utakmice
bila je najpoželjnija
gurali su se, tukli
da dođu do nje
do filmske ljepotice
za autogram

Potišteni navijač
gleda ju
mokru, snuždenu, jednu
siromašna prodavačica ljubičica
još bjednija
bez glazbene pratnje

U NOĆNOME BARU

Uzlaze na kat
u noćni bar
na nebo
sporim koracima
lake žene

Stakleni strop
otvoreni prozori
tek stigle, zadihane
već umiru

Muzičari još nisu
na svojim mjestima
one čuju crkvene orgulje

Ovakve žene nemaju ništa
ni odjeće
jedino svoje tijelo
usred druženja
pune su samoće

Svi ti osmijesi
pića i plesovi
malo vrijede
prošlost sumorno blijedi
ufaju se u molitve

Ovakve žene nemaju ništa
ni odjeće
jedino svoje tijelo
usred druženja
pune su samoće

OČARAVANJE

Vrti se gramofonska ploča
s Nat King Coleom
njišem se u tome ritmu
nad svojim životopisom

Pjevao suvremene melodije
bile su evergreeni

Smatrao da sam na pozornici
a bio u publici

Puno putovao
mislio da sam uvijek isti
doživljavali su me drugačije

Očaravale su me mnoge
Držao se svoje družice

Drhtavom rukom
ponovno stavljam vinilku
ispala je i razbila se

Na podu se
prostire šareni kaleidoskop

NA VAGI

Čuj živote
svaki ti vrag
uteg donese

Hoćeš li višnju ili trešnju
pjesmu ili melodiju
na malogramskoj vagi
uvijek nešto pretegne
kiselo il slatko

Kad željezni skelet
tamno staklo zagrne
a navrati rat
ne ruši se samo krov
od crvenila i sramote
nego i cijeli obraz

I dalje tvrdoglavo
jedeš voće

danju i za nezrelih noći
možda ti đavolije
dođu pomoći

SKULPTURA – DAVID DAVI ZMIJU

Bilo ti je čudno
što mi je zmije žao
Iz njenih opasnih usta
voda se slijevala u slapu
poput tvoje kose

Radost te je zauzela
kad sam te poprskao
kao da sam ti poklonio
nakit od koralja
izronjen za tvoj vrat

Prislonjeni na hladnu bronzu
nije ti bilo hladno
moji su dlanovi držali tvoje obraze
da se ne zalede
u strahu od zmije

U zdencu fontane
odražava se pročelje dvorca
izgradit ću ga za nas
u vrtu će biti ukipljeno
zagrljeni David i Mihola

PRVI POLJUBAC TRUBAČA

Usne trubača
nalazile su samo note

Stiskao je i lizao
tvrdi, metalni usnik
tražeći ljubavni položaj jezika
za najviše tonove

Poslije koncerta
ispred dvorane
najdražu melodiju
utisnuo je u djevojčine usne

Mjesečina je bljesnula
na trubi od zlata
tipka se ovila
okolo vjenčanoga prsta

U ČEMU JE SNAGA

Snaga je u kosi
dok smo hodali bosu

Snaga je u kičmi
izravnaš li je u priči

Konji na česmi
snaga je u pjesmi

Izgubiš li se na putu
snaga je u kaputu

Tučeš li nemoćno magare
šibat će te snaga pravde

Napustiš li dragoga psa
nećeš naći snagu spasa

Snaga zemljotresa je manja
spašavaš li kako valja

Snaga je u svemu
kad se predaš Njemu

PRELISTAVAM DAROVANE KNJIGE

Dolazak u kruh
nosim brašno na dlanu

Sukanje kućne dobrote
niski stolci veliki stol

Oči neba
uho zemlje

Gdje lopoči cvjetaju
haljine lepršaju

Svete nesanice
jutro me dočekuje

Zagasite svetosti
molitve u šumi

Stablo usred svijeta
s debelim i tankim nadama

POŽEŠKE KAPIJE

Automobili prolaze
požeške stare kapije
još traju

Violinskim ključem
otključavam Grad
Kužni pil i Biskupski dvor
spuštaju se padobranom
pred mojim očima

Jesu li to kulise
ili zidane samoće?

Ulazim u kazalište
pozornica pusta
odbjegla zbilja

Balerine na prstima šapću
prate me niz ulicu

Odlazim s osvrtnom
vrata ostaju otvorena

PJESNIKOV BALKON

Na ugaonoj kući
strši mali balkon
pogled je niz ulicu
i u tuđi dom
obzor skučen

Ali pjesnik vidi
Krik, Poludjelu pticu,

Mrtvu luku, Pariski vlak,
Trubača sa Seine,
Verglaša, Vagonaše,
Plesačicu, Slap,
Rimske fontane

Od predgrađa čitatelj
na balkonu opazi Dobrišu

Luka Tripalo

Dangube, diletanti, dokonjaci: Poetički grafikon i poetski leksikon kreativne dosade

Pjesnikov dosadni proemion

Još je sveti Aurelije Augustin utvrdio da čovjek koji govori o oholosti na jedvite jade u svom govoru može izbjeći oholost – čak i ako razudbom prvotnoga grijeha prokazuje tek trulež vlastitih mana. Taj svrhom kritički, a sržju autokritički uvid lako se daje poopćiti:

1. U govor o nekom predmetu predmet prodire toliko da upropaštava i govor i govornika.

Tako i čovjek koji raspreda o stvaralaštvu najčešće stvara tek buku, kao što i svakodnevno čavrljanje o slobodnom vremenu vazda završava grobnim zatišjem. No književnik koji bi odnos kreativnosti i dosade danas dočaravao stereotipima o potencijalu autorskoga *flowa* ili plodonosnosti čitateljske dokolice ne bi smrtnoj opasnosti izložio tek svoje čitatelje nego i svoju temu. Nasuprot tomu, pjesnik koji bi pripjevao teoretskomu suglasju floskula o dosadi kreativnosti izdao bi i praktičnu dužnost svoje slobode: da stvaranjem u dosadi iznađe – čudo.

Ovo kratko pjesničko razmatranje stoga će pokušati izbjeći navedene zamke kreativnosti i dosade – koliko njihovo modernističko polariziranje, toliko i njihovo postmodernističko relativiziranje. Moralni prizvuk spomenutih pojmova nije slučajna: jer poetičke se rasprave lišene etičke dimenzije brzo svedu na svirepu birokraciju. Dosada je stoga i sveopći podsjetnik da kreativnost nije pitanje kontingencije ukusa, nego okusa same egzistencije.

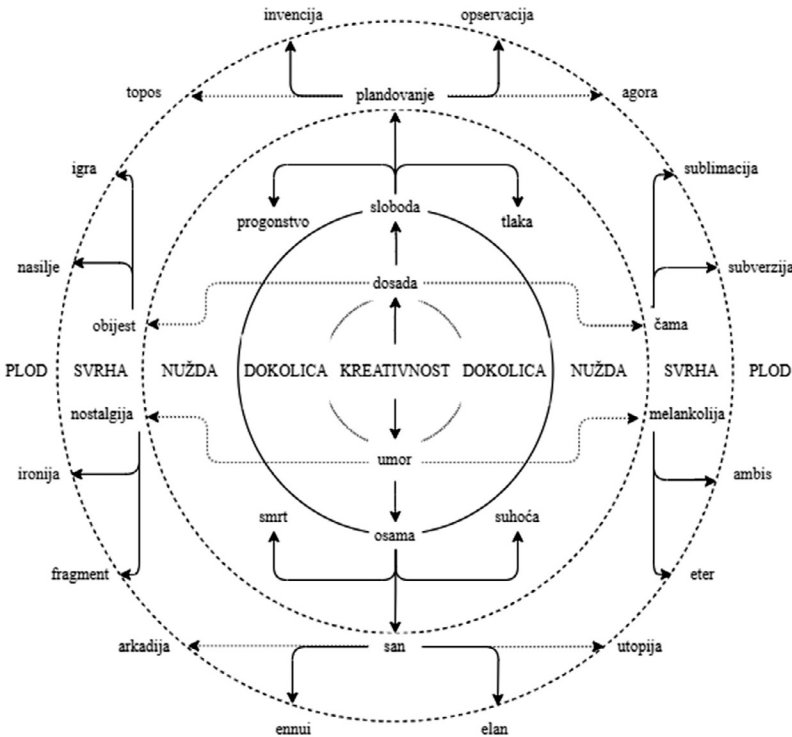
Upravo na tom tragu vrijedi obrnuti i uobičajeni slijed poimanja kreativnosti i dosade:

2. *Dokolica, koja je preduvjet istinskoga stvaralaštva, izvire iz stvaralačkoga uma.*

Dostaje iznijeti još jedan književni postulat eda se opravda struktura razmatranja koje slijedi:

3. *Književnost je općenje istine koje se po tekstu odvija između pisca i čitatelja.*

Dakle, da bi se u govoru o kreativnosti i dosadi izbjegla svaka učmalost, valja poći od središta kreativnosti do oboda dosade, ali ne tek u jednom smjeru: književnost je rijeka koja teče i uzvodno i nizvodno, pa stoga i njezina dosada – čak i s kreativnoga, a ne receptivnoga gledišta – ima spisateljsku i čitateljsku dimenziju. Ako se pak koncentrično gibanje dosade i dvosmjerno gibanje književnosti odvijaju istovremeno, bilo bi učmalo ocrtati ih tek tekstom.

Poetički grafikon i poetski leksikon kreativne dosade
uz pjesnikov (dosadni) proemion

Poetički grafikon dosade

Kreativnost kao mogućnost stvaralačkoga rada u ishodištu je dvaju dosadnih pojava koje je baš zbog te dvostrukosti korisnije obuhvatiti nazivom **dokolice** – stanja kreativnoga mirovanja s nabojem koji teži kreativnomu razrješenju. U izostanku stvaralačkoga (spisateljskoga) rada autor se susreće s **dosadom**; u suvišku sustvaralačkoga (čitateljskoga) rada autor se susreće s **umorom**. Ne treba dokazivati da su umor i dosada neutralne pojavnosti: premda su naravne posljedice kreativnosti, sami nisu kreativni, ali ni kreativnosti proturječni. Međutim, taj uvid dokazuje da ni sama kreativnost nije stvaralaštvo: zaključiti suprotno značilo bi poistovjetiti predvjet s posljedicom ili stvar s njezinom svrhom.

Da bi njegova kreativnost dosegla svoju **svrhu** – stvaralaštvo – autor mora proći kroz **nuždu**: strogu granicu na kojoj se preuzima kreativna odgovornost pred sobom ili pred drugima. U slučaju dosade, ta je granica **sloboda** – izdizanje iznad sebe za služenje istini; u slučaju umora, ta je granica **osama** – izdvajanje od drugih radi zajedništva u istini. Za njihovu valjanost svjedoče izvanknjiževne napasti koje ih otežavaju: slobodu mjesno ograničava **progonstvo** ili je vremenski ogorčava **tlaka**; nakane osame ugrožava **suhoća**, a njezinu se učinku grozi **smrt**. No bez pristanka na njihovu mogućnost ne može biti riječi o stvaralaštvu. Kreativni prostor unutar granica nužde nastavaju bitange i badavadžije, dudeki i dembeli, đilkoši i džabalebaroši, fićfirići i fakini, gulanferi i gnjilci, huncuti i hohštapleri, kozeri i klošari, levente i luftbremzeri, mamlazi i mangupi, protuhe i potepusi, stepihljebi i smetenjaci, šalabajzeri i ševrdala, tudumi i tupadžije, vrtirepi i vjetropiri, zgubidani i zabušanti – ukratko, kreativne **dangube** svih vrsta. Izvan tih granica žive **pjesnici**.

Pjesnik koji u slobodi prihvaća odgovornost za svoju dosadu u najboljem se smislu te riječi može nazvati **diletantom**: tek on, naime, u punini može uživati u svojoj dosadi, tvoreći djela koja nadilaze korisnost. Takvo se napajanje duha – u slobodi, do sitosti – u pjesničkom rječniku naziva i **plandovanjem**. Pjesnik koji u osami prihvaća odgovornost za svoj umor u najboljem se smislu te riječi može nazvati **dokonjakom**: tek on, naime, u punini može uživati u svojem umoru, tvoreći djela koja nadilaze ugodu. Takvo se počivanje duha – u osami, do okrjepe – u pjesničkom rječniku smislu naziva i **snom**. Plandovanje i snivanje očitim oprjekama – psihološkim, socijalnim, metafizičkim – ocrtavaju dva pola stvaralaštva; no oni ga

ipak ne iscrpljuju. Naruši li se, naime, ravnoteža slobode i služenja, dosada će se izroditi u **obijest**, histerično stvaralaštvo bez sklada, ili u **čamu**, rigorističko stvaralaštvo bez svježine. Poremećaj pak u poimanju osame i zajedništva patvorit će umor **nostalgijom** – apatičnim stvaralaštvom bez smisla – ili **melankolijom** – halucinantnim stvaralaštvom bez spokoja.

Iako je stvaralaštvo svrha kreativnosti, ono nije i njezin kraj: plandovanje i san poput stabala su **s plodovima** kreativnih procesa kojima se građi svijeta podaje duhovni ustroj. Onaj koji planduje slobodan je za **opservaciju** – doslovce, osjetilno opsluživanje srži stvari – i za **invenciju** – misaono nailaženje na opnu oblika. Onaj koji sniva umije intuicijom prihvatiti zastrašujuću jasnoću more i karizmom prenijeti zanosnu nejasnoću snoviđenja: **ennui** i **elan**. Na obodu dosade tako se otvara vir koji pjesnika vraća do kreativnoga središta: zasićena opservacijom i invencijom zatječe ga umor; krjepka od ennuija i elana hvata ga dosada.

Ipak, na obodu dosade raste i nekolicina paradoksalnih plodova: dobri plodovi surogata stvaralaštva i loši plodovi istinskoga stvaralaštva. Naime, kao što se jalovu stablu plodnost može povratiti orezivanjem ili gnojidbom, tako se i surogatima stvaralaštva suprotnim postupcima može vratiti izgubljena ravnoteža. Pjesnik će obijest zauzdati **igrom** – nametanjem vanknjiževnih pravila tekstu – ili **nasiljem** – nametanjem književnih pravila kontekstu, dok će čamu podbosti **subverzijom** – plaveći stvarnost bujicama transteksta – ili **sublimacijom** – oplakujući stvarnost gejzirima podteksta. Izvrne li **ironijom** cjelinu svojega predmeta ili **fragmentom** izmjesti njegov dio, nostalgiji će formalno podariti smisao; uzleti li **eterom** racionalne forme u transcendenciju ili se kroz **ambis** instinktivne forme sunovrati do arhetipa, tematski će razriješiti nespokoj melankolije. S druge strane, čak i zdravo stvaralačko stablo bez sokova nadahnuća i mašte rađa plodovima toliko suhima da ih se jedva može nazvati kreativnim procesima. Tako nadomještanje nadahnuća sjećanjem na mit ili povijest stvaranje lišava aktualnosti (**arkadija**) ili autentičnosti (**topos**), a zamjena mašte svijesću o sadašnjosti ili eshatonu oduzima mu doličnost (**agora**) ili dirljivost (**utopija**). Budući da je autentičnost i doličnost teže nadomjestiti negoli aktualnost i dirljivost, arkadija i utopija mogu opstati kao hranjivi kreativni plodovi; no topos i agoru gorko je i kušati. Gibanje kruga time je konačno posvema ocrtano; no bilo bi učmalo preskočiti pjesnike koji za izneseni ocrt jamče.

Poetski leksikon dosade

Auzonije, Decim Magno (Burdigala u Galiji, c. 310. – Burdigala, c. 395.), galorimski pjesnik i retor: *Ephemeris*; *Mosella*. (**Obijest**.) Trideset i pet epitafa za pale trojanske junake i trideset pjesama o članovima obitelji i tazbine; ekloga o naravi vage i epitalamij skrpan za okladu samo od Vergilijevih stihova; novogodišnja molitva bogu Janusu i uskršnja molitva Presvetomu Trojstvu; ropalski stihovi u kojima svaka sljedeća riječ ima slog više i spjev u kojem svaki stih završi jednosložnom riječju; stihovani popis antičkih gradova poredanih prema ugledu i monostih o pravom vremenu šišanja noktiju, brade i kose – čega, zapravo, nema u pjesničkom opusu konzula Auzonija? Taj najočuvaniji miljokaz dekadencije antičke poezije možda i nije prvi povijesni dokument književne obijesti, ali je svakako prvi koju tu pojavu imenuje: iza „nepotpune slike opako zapjenjena Pegaza“ stoji „pjesnički svrab“.

Bunić Vučić, Dživo (Dubrovnik, 1592. – Dubrovnik, 6. III. 1658.), dubrovački pjesnik i vlastelin: *Plandovanja*; *Mandalijena pokornica*. (**Plandovanje**.) Makar im prethode zbornički ili autorski kanconijeri dvojice Ranjinâ, *Plandovanja* Džive Bunića Vučića titulu prve moderne zbirke ljubavne poezije u hrvatskoj književnosti ne opravdavaju tek ironijskom impostacijom nego i svojim metaforičkim imenom. No osim dokonoga podrijetla pjesništva, autor je tim izrazom rastumačio i bolnu plodnost (trudnoću!) pjesnikova manjka dokolice. „Ovce nam **planduju**, er je prem poludne; / jeda nas začuju pastirke razbludne, / ter pjesni oboje svaka od njih pohvali, dipli uzmi ti tvoje, ja ću mê svirali.“ – „Lovac znojan sjencu ište, / orač pušta vole trudne, / pastir vraća na **plandište** / svoje stado u poludne; // jaoh, trud svaki svrhu ima, / za umorom pokoj slidi, / samo trudim ljuvenima / nadalek se pokoj vidi.“

Crijević, Ilija (Dubrovnik, 1463. – Dubrovnik, 15. IX. 1520.), hrvatski latinistički pjesnik, proazist i svećenik: *Pjesme Flaviji*; *O Epidauru*. (**Arka-dija**.) Idilična peloponeska provincija u djelima prvoga među laureatima hrvatskoga pjesništva ne igra važnu ulogu; no isto bi se moglo reći i za svaku pokrajinu koja se – mahom u vidu lektirnoga atributa – pojavljuje u Crijevićevim stihovima. Bilo da ju se motri iz perspektive kampanilističke ukorijenjenosti ili kozmopolitske posvudašnjosti, ta je poezija čudo atopičnosti: njezin je jedini istinski prostor klasična književnost. Pa ako Cervina domovina i jest Dubrovnik, on je to ponajprije kao „malena prilika Rima“,

svetoga grada koji se raduje što su i Dubrovčani „Kviriti“; „kolijevka njegova naroda“ seže do grčkoga Epidaura, ali ne povijesnoga polisa, nego mitske persone koja „izranja čitav[a] iz vlastite tame“. Aktualnost: kada sav svijet biva Arkadijom.

Čudina, Marija (Lovinac, 21. XI. 1937. – Beograd, 25. IX. 1986.), hrvatska pjesnikinja i prozaistica: *Paralelni vulkani; Divlja duša*. (**Subverzija**.) Istraživaču koji bi na temelju književnosti pokušao rekonstruirati – pa čak i rekonstituirati – psihologiju suvremenoga čovjeka ne bi trebalo više od poezije Marije Čudine. Povrh toga što je u tri stiha umjela sažeti i nemoćnu nuždu i zgrčeni nemir postmoderne čame („Iskazao bih sada, samo da mogu, kako me / umor težak priječi da se odmorim / u prašini ovoj“), gnostička pjesnikinja koja je stvaranje smatrala „višom zapovijesti“ bila je i „istinski mjesečar“. Možda ju je baš to iskustvo bolesti uvjerilo da za prevrat u pustinji stvarnosti ne dostaje tekst, nego se traži transtekstualna „nada u veliki bestijarij“. Otuda njezino mjesečarsko ponavljanje sanjarija: poeme namjesto pjesama, simboli namjesto metafora. Ta „i sanjarenje je borba.“ Prikrivena.

Ćatić, Musa Ćazim (Odžak kraj Dervente, 12. III. 1878. – Tešanj, 6. IV. 1915.), hrvatski i bošnjački pjesnik i prevoditelj: *Pjesme*. (**Sloboda**.) „Ja sam pjesnik – ja sam čovjek lud!“ Taj stih bošnjačkoga boema moglo bi se uzeti zdravo za gotovo promotre li se dva Ćatićeva naoko proturječna određenja slobode. Pjesnik je tako krilati „u slobodi ptić“ kojega „ni žarki cjelov, nit ognjeni bić“ ne priječe da prokaže kal tuđih grijeha; on „slobodu dragu“ nosi „ko svetost u srcu i duši“ i slavi samo „samosvijest i snagu“. Međutim, pjesnik je i „vjerni rob ljepote“ koji na dodir „ruke od etira“ tek „na hartiju b’jelu šljeva“ anđeosku muziku za kojom mu duša vazda „s tajne čežnje podrhtaje“. No te dvije slobode ipak izrastaju iz istoga uvida: „Ja n’jesam čovjek sa ovoga svijeta“ – „Na mom čelu vječnog aška misli gore“. Baš zato što ne pripada sebi, pjesnik je slobodan: slobodan da bi mogao služiti.

Demodok (c. 725. pr. Kr.), lik pjesnika aeda u Homerovoj „Odiseji“. (**Nostalgija**.) „Sladega ništa od svoje nema domaje, / od majke i od oca, ma bio tko u punoj kući, / ali u zemlji tuđoj daleko od oca i majke“, objašnjava Itačanin Odisej domotužne suze koje je višeput prolio slušajući pjev „božanskoga pjevača“ Demodoka na dvoru feačkoga kralja Alkinoja. No forminga slijepoga Demodoka ne struji zvucima Itake, nego kreševom Ilija, a Odisej iz prethodnoga posjeta podzemlju zna da mu je majka Antikli-

ja već mrtva! Na prvu bi se tako učinilo da je arhetipska poveznica poezije i nostalgije još jedno lukavstvo „svažtoznanca“ Odiseja. No stvar će zamrsiti njegova primjedba lišena svake ironije: „Baš je lijepo slušat pjevača, kakav je ovaj / (...) / to mi se čini u mojoj duši naljepše da je.“ Snaga je Homerove nostalgije upravo u toj smisaonoj podvojenosti „divnoga stradaoca“ osvojena – „umorom“.

Džakula, Franjo (Pješivac kraj Stolca, 27. XI. 1946.), hrvatski i bosanskohercegovački pjesnik, prozaik i prevoditelj: *Razglednice; San o zelenom oku.* (**San.**) Pita li se Franju Džakulu, pjesma se može napisati samo ako joj se smisao izbavi „iz sna“. San je, naime, temeljno, ali i istom nedohvatno egzistencijalno stanje: imenu – utjesi koja se daje „da nismo nijemi u bezglasnoj noći“ – prethodi „kratki san plodne vode“, te i čovjek sam biva kao „djetinji san“ u kojem se ljeska „moćno podne noći“. No ipak zna da „nema sna ničemu / dok se život ne ponovi“. Što, dakle, ostaje pjesniku, sitnomu zrnu pijeska koje živi u varci da je život „prštavi slap lakoća?“ Danju snatriti nad „zmijskim sanjama“ „nedužnih stvorova“; noću bdjeti dok drumom ne prođe „san od kobi“, „od pjene il’ od pjesme“. Nije stoga čudno što se „filozofičnomu pjesniku“ čini da i knjige „sikću kao zmije“. Sanjati znači biti živ.

Đuretić, Nikola (Osijek, 24. VII. 1949.), hrvatski pjesnik, prozaik i prevoditelj: *Male smrti ptica; Odlazak / Oproštaj.* (**Opservacija.**) „Travka u ustima vjetra“ i „potomak začuđena klasa“ prosječnomu će čitatelju zazvučati kao sadržajno istovjetne varijacije na temu čovjekova jedinstva s prirodom ili kozmičke neznatnosti čovječanstva. No Nikola Đuretić tim je autoreferencijalnim iskazima otjelovio i krajnje oblike koje poprima pjesnička opservacija: od potpune istočnjačke odsutnosti jastva, na čije mjesto u haikuu dolazi priroda, do posvemašnje zapadnjačke prisutnosti jastva, koje u elegijama istiskuje svaki trag prirode. Pjesnik stoga svjedoči da ga prostori „napadaju oštrim noževima“ iako samo niz rijeku pušta „oblutke očiju“. Ključ je ipak jedan, Bashuov: tišina koja je unatoč oštrim bridovima „moj izbor“. Njome se u krošnji naranče razaznaje lice zemnoga vjetra i sunce neprebrojivih nebesa.

Eliot, Thomas Stearns (St. Louis, 26. XI. 1888. – London, 4. I. 1965.) engleski pjesnik, prozaik i nobelovac: *Pusta zemlja; Četiri kvarteta.* (**Fragment.**) Ezekiel i Propovjednik, Shakespeare i Milton, Baudelaire i Dante, Vergilije i Ovidije, Verlaine i Nerval, Buddha i Yājñavalkya, neimenovana balada iz Sydneya i pjev pustinjskoga drozda – popisuje Eliot u bilješka-

ma uz *Pustu zemlju* krhotine kojima „podupro sam svoje ruševine“. Ako nostalgiju dolikuje prisposodobiti maglovitoj ljubavi prema staru posuđu, „napadač na nemušto“ strastveni je kolekcionar koji odmjerenom gestom razbija Ming vaze eda bi im fragmente zajedno s grnčarskim otpatcima ugradio u mozaičnu stazu. Rupe pritom zapunja trepetom, a završno zaglađivanje obavlja u plesu. Vodi li staza u nebo, u budućnost ili u krug? Sigurno je tek jedno: dovoljno je glatka da svatko u njoj vidi svoj odraz. Bez nostalgije, te „apatije bez koncentracije“.

Franjo Asiški, sv. (Assisi, c. 1181. – Assisi, 3. X. 1226.), talijanski pjesnik, redovnik i mistik: *Pjesma brata Sunca; Siromašice, čujte. (Smrt.)* Predsmrtni uzvik 44-godišnjega Giovannija Bernandonea – „Dobro mi došla, sestrice smrti!“ – kao da potvrđuje predrasude o mazohističkom očaju srednjega vijeka. No zaviri li se u neveliki opus utemeljitelja franjevačkoga reda – riječ je, naime, o prvom važnom imenu talijanskoga pjesništva narodnoga jezika – spomenutu prosudbu valjat će posve izmijeniti. Smrt doista jest najvažnije od Gospodnjih stvorenja kojima je Franjo posvetio svoju najveću pjesan: u *Pjesmi brata Sunca* javlja se u čak četirima značenjima. Tjelesnoj smrti, neizbježnoj „sestri“ svakoga čovjeka, oprječna je duhovna smrt grijeha, koja „drugoj smrti“ daje pravo da vječno naudi grješniku. No samotnik kojemu vijek prođe „u istini“ i smrt ega „podnosi rado“. Jer zna: „Gospodin daje mi braću.“

Golub, Ivan (Kalinovac, 21. VI. 1930. – Zagreb, 25. X. 2018.), hrvatski pjesnik, svećenik, kulturni povjesničar, teolog i prevoditelj: *Kalnovečki razgovori; Nasmijani Bog. (Osama.)* Posljednju novolatinsku zbirku koja je u domaćoj kritici i filologiji ostavila zapaženijega traga Ivan Golub posvetio je osami. Odluka da zbirku napiše jezikom svoje ljubljene Majke – Crkve – pjesniku je otvorila obzor: osama (*solitudo*) krije sunce (*sol*) pod čijom „bjelinom boli“ iz „sjemenki snova“ niče „čudno potomstvo“ (*proles insolitas*) – „cvjetovi pustinje“, stope proroka. No „običan čovjek“ naslov je zbirke *Ultima solitudo personae (Konačna osama lica)* pohrvatio kao *Lice osame*. Već je ta suptilna figura poziv da se u zbirci pokuša naći i stvaralačko naličje osame. I naći će se: u apostolskoj *Dvanaestorici*, na čijem se grčkom izvorniku „vino zajedničko“ (τὸν οἶνον κοινόν) i „kruh novi“ (τὸν ἄρτον καινόν) – rimuju.

Heronda (fl. 3. st. pr. Kr.), grčki dramski pjesnik: *Mimijambi. (Agora.)* Svaki od književnopovijesnih pokliča u korist povratka svakodnevnoj stvarnosti malenoga čovjeka redovito se uguši u glibu društvene periferije,

ako ne i u kaljuži antisocijalne margine. To čak i u svom fragmentarnom stanju nagoviješta opus Heronde, duhovnoga oca fenomena koji se – u skladu s rasponom od prostakluka preko pasjaluka do poganluka – može okrstiti i agorom. U desetak holijampskih dijaloga jambograf tako na scenu izvodi nage prostitutke i slatkorječive svodnike, ljubomorne ljubavnice i nasilne učitelje, a razgovor s pitanja o samozadovoljavanju s lakoćom prelazi na brigu o kokošinjcu. I dok neki kritičari Herondinu jezičnu i misaonu agoru smatraju manirističkim invencijama, a drugi tek verističkim opservacijama, atenski se trg u nj izrijekom spominje tek jednom: kao poprište golotinje i nasilja. „Ah, kipovi divni!“

Ivan od Križa, sv. (Fontiveros, Ávila 24. VI. 1542. – Úbeda, Jaén, 14. XII. 1591.), španjolski pjesnik, mistik, redovnik i crkveni naučitelj: *Tamna noć duše*; *Duhovni spjev*. (**Suhoća.**) Premda je za uvriježeni naziv stanja duhovne napuštenosti zaslužan njegov sunarodnjak iz Loyole, Juan de Yepes y Álvarez rimovanim je koplama i proznim tumačenjima o „tamnoj noći“ umnogome proširio mističku sadržinu suhoće duše. Premda Boga moli da mu prekine „život noći“, obnovitelj karmeličanâ tamnu noć ne smatra tek gorkom blagodati koja zahvalnu dušu pripravlja na nebesku utjehu („Premda svud tama vlada, / znam izvor vodu s vječnog vodopada.“). „Mrak bez užasa“ kroz koju dušu kao luč vodi „plam u srcu“ ujedno je „sretna noć“: jer osim što istinu duše krije od pogleda bližnjih, on je u „blažen čas“ otkriva zagrljaju ljubljenoga Zaručnika. „Noć tiha on je meni / (...) / Samoća veleglasna“. A to je tek početak Stvaranja.

Jeremija (c. 650. – c. 570. pr. Kr.), jedan od četvorice velikih starozavjetnih proroka: *Knjiga Jeremijina*; *Tužaljke*. (**Tlaka.**) Nema mnogo pjesnika koji su zaslužili da određena književna pojava nosi njihova ime. Proroku Jeremiji ta je pak čast dodijeljena pogrdno, ali i pogrješno. Poznato je da autor *jeremijade* ocrnjivanjem opakoga vijeka i naricanjem nad sudbom kletom tlači svoje slušatelje. No Jeremija u svojem uplakanom prorokovanju nije tlačio, nego je tlaku trpio: „Riječ mi Gospodnja postade na ruglo i podsmijeh povazdan. I rekoh u sebi: ne ću više na nj misliti (...) Ali tad mi u srcu bi kao rasplamtjeli oganj“. Makar nije podijelio prognaničku sudbinu svojega naroda, zadesila ga je možda i gora: s jeruzalemskih ruševina prokazivati preljub Židova i proricati propast pogana. Tek je tako korjenito prezren – korjenito slobodan – čovjek bio dostojan dotaknuti Svetinju nad svetinjama.

Kavafis, Konstandinos (Aleksandrija, 29. IV. 1863. – Aleksandrija, 29. IV. 1933.), novogrčki pjesnik: *Pjesme*; *Pjesme*. (**Ironija.**) Ako nostalgiju

dolikuje prisposobiti maglovitoj ljubavi prema staru posudu, Konstandinos Kavafis bio je odmjerenim kolekcionarom i strastvenim restauratorom vaza dovoljno neuglednih da se ostave na tavanu, a dovoljno kičastih da se otkupe na sajmu. No pjesnička „duše svete dekadencije“ nije svoju kolekciju dekorativno izlagala u javnosti, nego je njome ironično provocirala u svom uskom krugu, osvjetljavajući joj tek drevne pukotine eda se kroz njih nazru gomile suvremene paučine. „Natpis, po običaju, na helenskom; / ne pretjeran, ne kitnjast / (...) / toliki i znatno veći barbari od nas / pišu to, pa ćemo i mi pisati“, govori svojemu kiparu kralj Filhelen, predvodnik kolone samoprozvanih Spasitelja koji i danas u svečanim odorama spasenje iščekuju upravo od barbara.

Le Brun, Annie (Rennes, 15. VIII. 1942. – Rijeka, 29. VII. 2024.), francuska esejistica i pjesnikinja: *Na polju; Sasvim blizu, nomadi. (Nasilje.)* „Željela sam samo prouzročiti napukline u sastavu od 155 x 30 x 10 kubičnih centimetara mesa i kosti (to sam ja) koji se bez prestanka bune u svom zatvoru.“ Uzaludno je u tim retcima tražiti autobiografiju Annie Le Brun, ali nije ih pogrešno uzeti kao nadrealistički manifest. Budući da svečanosti konteksta („podzemne“, „opasne“, „sudbonosne“, „neodređene“ – ukratko, obijesne) „usmrćuju budućnost“, njihove „kaljuže prijeteće radosti“ valja podvrći pravilima teksta: poderati „papir hoda“, pokidati „celofan vida“, probiti „parafirani bubnjić riječi“. Tim obredom „mjesto koje je nekad bilo bolesno postaje vidljivo“. Ljubav nasilja i nasilje ljubavi, doduše, „ne proizvode istu svjetlost“; ali i tako „više nećemo prolaziti poljima ljubavi, spojiti ćemo ih s morem“.

Ljermontov, Mihail Jurjevič (Moskva, 15. X. 1814 – Pjatigorsk, 27. VII. 1841.), ruski pjesnik i prozaik: *Krabuljni ples; Demon. (Ennui.)* Prije nego je Turgenjev okrstio „suvišnoga čovjeka“, njegovu je fatalističku razdraženost – ennui – u liku Pečorina već otjelovio Ljermontov. Prije nego je Ljermontov postao prozaik, bio je već i pjesnik. A prije nego je ennuijem nadario svojega demonskoga junaka, naslutio ga je već u samom demonu. Glavni lik istoimene fantazmagorične povjestice progonstvom iz raja gubi i „odraz božanstva“, zbog čega trpi „besplodno sažaljenje“, no „nijeme duše pustoš sivu“ raspali mu ljepota kneginjice Tamare. „Dobra žedan, / za ljubav spreman“ Demon okrutnim joj lukavstvom oduzima zaručnika, a otrovnim cjelovom sam život; no ne uspjevši joj oduzeti dušu, on kune svoje „nametničke sanje“, ponovno prognan „u svemiru bez nade“. Čitatelj, kao i Tamara, najednom čuti „trzaj stran“.

Mimnermo (fl. 632. – 629. pr. Kr), grčki elegijski pjesnik: *Nano*; *Smirneida*. (**Topos**.) Opće je mjesto da povijest književnosti čuva spomen na više starogrčkih pjesnika nego što je sačuvano njihovih pjesama. No samo je jednomu od njih pošlo za rukom da s par pjesama zanavijek odredi pregršt općih mjesta. Čovjekova je mladost kao lišće što „raste u precvjetno proljetno doba“? Mimnermo. „Kakav je život, i što je užitak bez ljubavi zlatne?“ Mimnermo. „Mrska kad starost / dođe, čovjeka tad preružnim čini i zlim“? Mimnermo. Da ni prvenstvo koje mu se pripisuje u kronologiji zapadnoga ljubavnoga pjesništva nije tek posljedica anakronističkoga učitavanja originalnosti u derivativnu tekstualnu kulturu, pokazuje činjenica da su Mimnermove elegije za Propercija i Horacija bile učiteljem važnijim od Homera sama. Toposu uvijek manjka autentičnosti – osim ako je njegov korisnik ujedno njegov tvorac.

Nazon, Publije Ovidije (Sulmon, 20. III. 43. pr. Kr. – Tomi, c. 18. pos. Kr.), rimski pjesnik: *Metamorfoze*; *Tužaljke*. (**Progonstvo**.) Pjesnik koji je postao sinonimom progonstva svoju kaznu ne spominje štedro. Razlog ipak ne leži u historiografskom pojašnjenju da „šaljivi pjesnik ljubavnih pjesama“ i nije bio prognan, nego tek protjeran. Premda mu od njega kopni i tjelesno obličje i duhovni lik, Nazon svoj Pont ne prihvaća ni kao političku ni kao književnu činjenicu: ako car i ne ispravi nepravdu, pravu će presudu donijeti Muze. Stoga dok pjeva o „pjesmi i krivnji“, moli za zagovor i za oprost, čezne i pati u snu i javi, rimska domovina i tuđina u Tomima više su fikcija negoli stvarnost: pjesnik je između njih, u pravom, nutarnjem progonstvu. „Stihovi osamu ištu i dokolicu od pisca: / More me, vjetri me pak, zime me vitla bijes.“ Bilo je osame, bilo je dokolice: ali mit o pjesniku prognaniku rodila je – sloboda.

Njegoš, Petar II. Petrović (Njeguši, 1. XI. 1813. – Cetinje, 19. X. 1851.), crnogorski pjesnik i pravoslavni vladika: *Gorski vijenac*; *Luča mikrokozma*. (**Elan**.) Od platonizma preko panteizma do panestetizma, od numerologije preko teozofije do evolucije, od kozmologije preko kosovske mitologije do postkolonijalizma – da se i ne spomene sofrosiniju, patrijarhat i tiraniju – raznovrsni su strojevi kojima Njegoševi kritičari istražuju *Luču mikrokozma*. No taj čitateljski elan nije plod tek redovitoga epskoga napona. Posteci nad svojim „djelcem“ pod portretom razvratnoga Byrona, karizmatični vladika Rade svjetlost je „strašnoga snovidjenja“ pojačao i – zatamnivanjem. Dovoljno je to dokazati na naslovu: sve biće „vri u luče sjajne“, ali samo je čovjek „luča tamom obuzeta“; „sve što cvjeta lučem

sveštenijem“ poezija je „opštega oca“, pa stoga i pjesnikom rukovodi „luča sv’jetla“. Nejasnoća zanosi.

Ossian (1761.), fiktivni gaelski bard iz III. stoljeća: *Fingal; Temora*. (**Melankolija**.) „Sklon onoj nježnoj melankoliji koja je tako česta pratilja velika genija“, opisao je Ossiana jedan od branitelja njegova lika u doba kada je njegovo djelo Europu zatravilo svime keltskim, pučkim, tugaljivim. Nevolja s Ossianovom melankolijom nije pak u izostanku te riječi iz bardova djela, nego u izmišljenosti njegova lika. Navodni prevoditelj, škotski pjesnik James MacPherson, pravi je autor dirljive i uzvišene ritmizirane proze o „beskonačnim bitkama i nesretnim ljubavima“. No da je književni mistifikator vlastitim imenom potpisao retke poput: „Sidite, lagahne magle s visova! Mjesečeve zrake, uzdignite dušu njezinu! Blijeda na stijeni djeva leži. Comale više nije!“ od osijanizma ne bi ostalo ništa. Prigušivši svoj glas nagovještajem narodnoga zajedništva, on je melankoliji podario spokoj: „radost jada“.

Paljetak, Luko (Dubrovnik, 19. VIII. 1943. – Dubrovnik, 12. V. 2024.), hrvatski pjesnik, prozaik, prevoditelj, antologičar i književni znanstvenik: *Necastivi iz ruže; Strpljivo stepenište*. (**Igra**.) Na popisu Paljetkovih poetskih igara uz lovicu se rimovanih opkoračenja, poetsko kolo oko efemerilija i ping-pong sa starom književnosti rijetko nađe ona za koju je pjesnik posjedovao patent: sonetna križaljka. Posvećena temi koja je kroz povijest izazvala najviše pjesničke obijesti – nedohvatnoj, neizrecivoj, nepoznatljivoj *njoj* – Paljetkova *Arcana* sastoji se od 14 soneta koji se osim u okomitom slijedu 196 stihova čitaju i u horizontalnom nizu 56 strofa, pri čemu iz dijagonale izrasta i 29. sonet, i to s akrostihom: *Najljepšoj tajni*. No zahvajući fraktalnoj versifikaciji najplodnijega hrvatskoga lirika, u zvučnoj je enigmi skriveno i mnogostruko više pjesama. Što su pravila zamršenija, to je igra slađa.

Riquier de Narbona, Guiraut. (Narbonne, c. 1230. – Narbonne, 1292.), posljednji provansalski trubadur: *Knjiga*. (**Čama**.) Osim što su prva prava umjetnička formacija s eksplicitnim poetičkim, političkim i etičkim programom, trubaduri su ujedno jedina pjesnička škola kojoj se zna točna godina nastanka i nestanka. Pokušavajući što više odgoditi potonju, Guiraut de Riquier mnogo je toga pokušavao: dok nije uvjeravao raspjevanoga kralja Alfonsa X. Mudroga da zakonski zaštiti trubadure od žonglerskih mladaca što samo kriče „pojem neurednim“ s „izrazima nepogodnim“, pomno je uređivao pjesničku antologiju – vlastitih stihova,

naravno. Unatoč tomu što je nehotice prokazao antologizaciju i institucionalizaciju kao znakove propasti poezije, Riquieru se ipak mora priznati iskrenost oslobođenu u nadgrobnom govoru za „ovo doba naopako“: „Kasno dođoh ja posljednji.“ To čak i njegovoj čami daje svježinu.

Smerdel, Ton (Silba, 21. IV. 1904. – Zagreb, 20. VIII. 1970.), hrvatski pjesnik, prozaist i prevoditelj: *Urna Parcarum*; *Drvorezi*. (**Utopija**.) Tko misli da je već i klesanje latinskih stihova u 20. stoljeću ravno potrazi za utopijom, morat će ipak priznati da latinski opus Tona Smerdela mnogo više dijeli s pastoralnim ugođajem Teokritovih idila negoli s urbanim planiranjem Platonovih dijaloga. „Borcu za sklad“ u srcu „mrmori more“, te sred njegovih pejzaža zefiri počivaju u granama omorika dok „cvrče nebrotjeni cvrčci“, a slavić „u noći zvjezdanoj / ljupko popijeva“. Ali pjesnik iskoračuje iz „beskrajne slike ljepote“ maštarijom o kućnim bogovima što „s lirama u rukama“ često dolaze žamoriti „ohološću grimiznom / o svršetku vremena“. Kao prolaznik na ulici idealnoga grada, on ih sluša „sam sa svojim srcem veselim.“ U utopiji nema lažnih bogova: možda zato što ih pjesnik razdire – smijehom.

Šop, Nikola (Jajce, 19. VIII. 1904. – Zagreb, 2. I. 1982.), hrvatski pjesnik, prozaik i prevoditelj: *Isus i moja sjena*; *Osvajanje kocke*. (**Eter**.) Da pjesnici ni u novo doba ne prestaju biti proroci, pokazuje jedna kratka kritika Isidore Sekulić: „Mali kršćanin ove zbirke morat će od dodira s osjećajima u dodir s istinama.“ Predmet toga proroštva bio je Nikola Šop; a njegovo ostvarenje bio je pjesnikov eterski zaokret kojim je na mjesto *pathosa* došao *ratio*, na mjesto ritma geometrija, na mjesto anegdota australije. Uvida o transcendenciji Šopove kozmičke faze ne manjka; no vrijedi podsjetiti na poniznost njezina razuma, na lijek njezine čednosti. „Posljednji bogumil hrvatske književnosti“ svemirske pohode započinje izumom zgusnutoga, odmjerena monostiha: „Čudo, čudo“, a završava ih toplinom pasturale: „neka ti uz kuglu mirno prolaze dani / (...) / i ne znajući da su kugle, / svim stvarima kraj.“ I bi mir.

Telećan, Dinko (Zagreb, 1974.), hrvatski pjesnik, prozaik i prevoditelj: *Iza*; *Sloboda i vrijeme*. (**Umor**.) „Nijemi crtač špiljskih šara“ i „biskup umotan u sadru zvonjave“, „vladar kojeg u čelo bodu“ i „kozičavi zatvorski ključar“, „zvijer na šupljem oltaru“ i „hulitelj raščetvorena tijela“ – kratko, „graditelj trilijuna svjetova / koji odbijao je umrijeti“ – ako pjesnik u jednoj pjesmi daje glas za sve te „krabulje i geste stare kao svijet“, tada i nije čudno da ga hvata umor. Ali kakav umor? To pitanje Dinko Telećan u

Pjesmi o umoru ostavlja otvorenim. Baudelaireov stih u zaglavlju čitatelja pak zavodi na krivi put faustovskoga resentimana. Svjestan da je i njegovo djelo „tekar sročeno iza“, pjesnik, doduše, s gorčinom pita „doprije li do ikog itko / do ičeg išta što blista“, no ipak (se) grčevito poziva: „daj što nemaš / jer nemaš ništa“. „da bi se znao napustiti se moraš“. Pa i svoj umor.

Unamuno y Jugo, Miguel de (Bilbao, 29. IX. 1864. – Salamanca, 31. XII. 1936.). španjolski pjesnik, prozaik i filozof: *Pjesmarica; Velázquezov Krist. (Sublimacija.)* „Spisatelj? Ne, nisam ja ploča, / ni humanist, ni literat; / čovjek čovječanstva, / glineni sam odljevak, / čovjek govora, / ne pišem da mi vrijeme prođe, / nego vječnost“, zabilježio je Unamuno u svoj pjesnički dnevnik tijekom izgnanstva u francuskoj Hendayi, stotinjak metara udaljen od baskijske domovine. Taj politički egzil – kao i ekskomunikacija iz Katoličke Crkve – tka sudbinski podtekst koji stihove u „beskrajnom božanskom njihanju“ između smrti i besmrtnosti izdiže iznad čamotinjske razonode. Nije riječ o tome da bi „najumnijemu Španjolcu 20. stoljeća“ manjkalo poetičke izvornosti, a kamoli noetičke dubine: pjesnikova „samoća samoća“ tek ih sjedinjuje u gezir sublimacije: „Tko ne pati, ne osjeća, / tko ne osjeća, ne živi“.

Vučičević, Stojan (Turkovići, 8. VII. 1941. – Zagreb, 22. IX. 1989.), hrvatski pjesnik, prozaik i prevoditelj: *Čavli; Pomrčina. (Ambis.)* Šest godina nakon povratka iz koncentracijskoga logora na Svetom Grguru – toj „žarkoj zemnoj kletvi“ – Stojan Vučičević prvi je put u stihove zakopao nešto od užasa golootočke torture: „Ustrajte krvnici moji, jedrite // I neka nitko ne zbori o zločinu / Koji pripada svima.“ No sve do posljednje za života mu objavljene zbirke, njegov „pjev praznine i tame“ o toj temi nije izravnije prozborio. Razmaknuvši melankolične ograde rimovanih endekasilaba, pjesnik se tada intuitivnom formom nagnuo nad vlastiti ambis, ali s njegova dna nije izronio kričave otiske vlastitih rana, nego arhetipsko sidro: „Ono mi više nije tuđe nije baš ni milo / To more od kojeg me podilaze žmarci / Ispod njega VIDIM sve što mi je / Sunce skrilo // ŠTO MOŽE OLUJA POTONULOJ BARCI“.

Zlatarić, Dominko (Dubrovnik, 1558. – Dubrovnik, 1613.), hrvatski pjesnik i prevoditelj: *Elektra; Ljubmir. (Dosada.)* Kada se dosada javlja u hrvatskom pjesništvu? Marulić prvi dodija „sam sebi“. Šišku i Džori „domori“ ljubav dok su Hektoroviću i Luciću „dodijale“ suze; Nalješković moli gospu da se izbavi „od mojijeh dosada“, a Ranjina zna da „cjelov dosadit nigda ne more“. Ćutili su dosadu zgodimice i Držić i Vetranović,

i Baraković i Sasin; no pravo poetskoga postojanja izborio joj je Zlatarić. Štošta je dubrovačkomu prevoditelju bilo dosadno: napor ljubovnika i hir gospe, tmuran oblak i sjaj sunca, prijateljsko nukanje na voajerizam i rodbinsko odgovaranje od samoubojstva, obiteljski odnosi i izlječive bolesti. Potom, strah od smrti; ponovno, čovjek samomu sebi; konačno, sve. „Sam sebe navidim pun smrtna nereda“ – dosada je to koje se čovjek oslobađa stvaranjem živodajnoga reda.

Žagar, Anka (Zamost, 6. VII. 1954.), hrvatska pjesnikinja: *Išla i... sve zaboravila; Guar, rosna životinja*. (**Invencija**.) Nije neko otkriće u nastupnom lirskom desetercu Anke Žagar prepoznati programsku objavu svjetotvorne imaginacije: „napišem šuma i bude šuma“. No epski deseterac koji slijedi („idem moram u šumu po drva“) otkriva i previđeni zakon oblikovne invencije: svijet koji pjesnikinja stvara upravlja joj korake i prije no što mu ona odredi svrhu. Čitavo „pjesmište“ prvakinje hrvatske logomahije epsko je ispunjenje toga zakona: (za)umna potraga za riječju „sredicom“ i „bjeguljavom abecedom“ metafore, čija sintaktička spoticanja i stihovni uzmasi upućuju da pjesnikinja svoju tvorbu vazda vidi prvi put: „kuglo, jesam te objasnila pjesmo, kao / koheziju tamnu silu ti rahlinu čuvaš i / metalnu opnu i peteljke je ne nemaš je“. A pjesma joj čudom uzvraća: „GUAR / on mene gleda / kao da me nitko / još nije vidio“.

Dalekosežna refleksivnost Ivana Kapeca

Ivan Kavec, *Život u modrozelenoj
aleji*, Biblioteka HDP, Zagreb,
2024.

Klasični filolog i glazbenik Ivan Kavec odvažio se i na iskušavanje pjesničkih puta. Dogodilo se to u životno zreloj dobi kad su iskustvo i literatura najčešće negdje u istoj točki. Svaka umjetnost, ako nije ona prvotnih nagnuća u životu čovjekovu, uvijek se negdje nametne ako postoji duboko zanimanje ili povezanost s ostalim područjima nečijeg djelovanja. Kavec nam je podario pozamašnu zbirku, opsegom jako veliku (ona broji čak stotinjak pjesama), sadržajem jako gustu, a čitateljski primamljivu već od prve pjesme.

Prvo što me kritičarski jako zaintrigiralo bio je sam naslov. On je u formalnom smislu satkan od jedne atributne sintagme koja opisuje život i prostorno ga situira u modrozelenu aleju. Kako je riječ o projekciji nekog unutarnjeg prostora pjesnikova bića, modrozelenu aleju možemo interpretirati na razne načine, ali nekako ćemo se prepustiti onom imaginacijom. Kažem to iz kritičke predostrožnosti jer sintagma *modrozeleno aleja* vuče interdiskurzivnu povezanost sa sintagmom *modrozeleno alga*, a ona pak, u nekom daljem metaforičkom predočenju, predstavlja nešto prvobitno, nešto što pokreće svijet i pjesmu.

Pogledom na samu formalnu strukturu pjesama, u zbirci uočavamo prevlast lirске minijature, zatim duljih pjesama i ponekih pjesama u prozi. Ta minimalna žanrovska promjena ne remeti sam raspored lirskih signala i daje uvid u to kako se forma može privijati sadržaju neovisno o svojim unaprijed zadanim danostima.

Povodni citat Theloniousa Monka također je jako znakovit. *Najveća buka na svijetu je tišina*. Tišina kao ishodište čovjeka i svije-

ta, točka mističkog sjedinjenja s Onostranim. Ovaj naoko sročeni paradoks govori o tome kako se upravo u vladavini tišine oslobađa najveća značenjska entropija i raspršuje nespoznatljivim prostorima.

Kako je riječ o debitantskoj zbirci, ona još ne posjeduje stanovitu poetičku profiliranost, no zanimljivo je kako se zavlači u odaje naglašene pjesničke refleksivnosti. Riječ je o snažnoj, literarno i empirijski izgrađenoj refleksivnosti. O literarnim bi se uzorima moglo u ovoj fazi tek nagađati, no bit će slobodan reći kako neke pjesme vuku korijene iz književnosti egzistencijalizma. Nazirem i osluškujem tragove mihalicevskog i šoljanovskog nadahnuća. U empirijskom smislu, potrebno je mnogo različitih životnih podviga kako bi promišljanje istih dobilo jednu svježju puninu i dubinsku prepoznatljivost.

Refleksivna se nit odmata od prve pjesme i savija u klupko prema posljednjoj. Nit je to gustog nanosa promišljanja različitih Univerzalija vezanih za čovjeka i svijet. To su početak i kraj (poimanje života kao kruga), vrijednosti, unaprijed zadani poredak svijeta, pukotine u sustavu zadanih značenja, odnos svakodnevnog i univerzalnog, spoznajna vrijednost iskustva i duboke meditacije nad stvarima. Nije potrebno prebrajati tematske slojeve svih pjesama jer ih se nudi jako mnogo, već naglasiti odnos refleksivnosti i predmetnosti kao dvaju diskurzivnih slojeva pjesme koji sjajno prijanjaju jedan uz drugi. Ta je predmetnost katkad bliža refleksivnoj univerzalnosti (*Zora / uz zvuke budilice / nepresušan je izvor / – svekoliko događanje.*), a katkad stvarnosnosti (*Baraka ispred Filozofskog / prepuna neotvorenih časopisa.*). U dijalogu tih slojeva nastaju najsnažniji refleksivni pomaci i uranjanje u poetsku građu.

Osim refleksija, postoje i snažne samo-refleksije u nekim pjesmama. Izdvojio bih pjesme *Morski ritual* i *Vodensvijet*. U pjesmi *Morski ritual* postoji snažna neočekivana metafora (*Širim se / poput amebe / u neugodnoj ljusci.*) u kojoj se govori o rastu iz prvobitnog organizma u nepreglednost svi-

jeta nametnutih značenja. Samorefleksivna metafora (*Sazdan od opeke i / dima, vjetra i / koprive.*) sadrži ulančani niz simbola koji povezuju prirodu (*dim, vjetar, kopriva*) i kulturu (*opeka*) šireći se po neprekidnosti vlastitih simboličkih konotacija. Pjesma završava britkom samoironijom koja ujedinjuje značenja bivanja u svijetu nametnutih značenja (*Na kraju / opet smrdim / po ribi.*). U pjesmi *Vodensvijet* predmetnim se instrumentarijem vezanim za protok i skladištenje vode (*slavina, vjetro*) oblikuje samorefleksija o bivanju, zaboravu i trenucima kao biljezima vječnosti.

Metafora Kapecove pjesme nije toliko proizašla iz semantičkih mijena u tekstu, već iz meditacije ponad teksta. Reklo bi se rječnikom književne aksiologije, Svijet je zasjenio Tekst. Čitanje takve poezije ne proizvodi užitak vratolomne igre jezičnih obrata, već hoda po strmoj planini filozofijske refleksije.

Kako je prva zbirka dala pozamašne ambicije autoru, možemo joj samo poželjeti sretan let među probrane čitatelje, a autoru skupljanje novih senzacija u poetske košare i još složeniju refleksivnost u narednim knjigama.

Tin Lemac

Ozbiljan roman, nediscipliniran autor

Denis Peričić, *San o Križaniću*,
Hena com, Zagreb, 2022.

Upoznao sam Denisa Peričića tijekom 44. zagrebačkih književnih razgovora, održanih u Društvu hrvatskih književnika od 4. do 6. listopada 2023. Imao je izlaganje *Povijesni roman: stare granice, nove mogućnosti*. Najzanimljiviji dio njegova izlaganja bio je vezan uz određene probleme koji su pratili pisanje njegova romana *San o Križaniću*. Za taj

roman dobio je Nagradu ‘Vladimir Nazor’ za 2022. godinu.

Denis Peričić (Varaždin, 1968.) osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. Diplomirao je Kroatistiku i južnoslavenske filologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je stekao i stupanj magistra znanosti završivši posljediplomski studij Znanost o književnosti. Usavršavao se u Beču (kreativno pisanje, kod Nicka Cavea), Budimpešti (književnost, psihoanaliza i vizualne umjetnosti) i Londonu (telekomunikacije). Radio je u medijskom sektoru do 2012., kad stječe status samostalnog umjetnika – profesionalnog književnika. Objavio je četrdesetak knjiga različitih rodova i žanrova.

Mroslav Krleža svojim je esejem *O patru dominikancu Jurju Križaniću* (*Književnik*, 1/1929) u hrvatsku književnu stvarnost unio Križanića. Njegov Križanić postaje prethodnikom rješenja hrvatskog položaja između Rima i Carigrada, odnosno Moskve, kao *Trećeg Rima*. Panslavenstvo kao rješenje za jugoslavenstvo. Atipični Hrvat postaje kod Krleže političkim programom: „Križanić je bio lud i nije bio lud, ali je bio genijalan.“ (!) Upravo oko ove posljednje, duhovite, neobavezne i radikalne teze vrti se podjednako radikalno i mjestimično duhovito Peričićev roman.

U osnovi povijesni romani nastaju istraživanjem biografija stvarnih osoba ili oblikovanjem izmišljenih osoba na bazi stvarnih podataka. Svakom povijesnom romanu prethodi ozbiljno istraživanje. Što je istraživanje temeljitije, to su povijesni obrisi romana čvršći. I što radi Peričić? Bacio se on na rad. „Za potrebe pisanja ovog romana pročitao je cijelu knjižnicu.“ No, potom, u maniri suvremenih kuhara, koji to rade s tradicionalnim jelima, dekomponira povijesni roman i time ostvaruje jedno poprilično kaotično iskustvo – koje istovremeno i je, i nije povijesni roman.

Generalno, meni se postupak ne sviđa, jer rezultira nadrealnim, boschovskim kao-